



College voor Toetsen en Examens

# GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO

Conceptsyllabus centraal examen 2017

Versie 1, januari 2015

### **Verantwoording:**

© 2015 College voor Toetsen en Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Deze syllabus is ontworpen door een commissie van het College voor Toetsen en Examens (CvTE). De basistekst is in hoofdzaak geschreven door medewerkers van de VCKT. Een eerder concept van de syllabus is ter inzage en advies toegezonden aan de vakinhoudelijke vereniging VCN, het Cito en de CEVO-vaststellingscommissie. Op grond van de ontvangen reacties en adviezen is de tekst vastgesteld, die u hierbij aantreft.

# Inhoud

|  |           |
|--|-----------|
| <b>1. Examenstof van het centraal examen</b>                               | <b>5</b>  |
| <b>2. Specificatie examenstof van het centraal examen</b>                  | <b>6</b>  |
| A. Teksten   | 6         |
| B. Cultuurhistorische context  | 8         |
| C. Eindtermen  | 10        |
| <b>3. Het centraal examen</b>  | <b>11</b> |
| 3.1 Zittingen centraal examen  | 11        |
| 3.2 Hulpmiddelen   | 11        |
| <b>Bijlage 1. Examenprogramma Griekse taal en cultuur vwo</b>              | <b>12</b> |
| <b>Bijlage 2. De plaats van Klassieke talen en cultuur in de profielen</b> | <b>14</b> |
| <b>Bijlage 3. De minimumlijst Grieks</b>                                   | <b>15</b> |

## Voorwoord

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order.

Het College voor Toetsen en Examens geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan de syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar hun aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2017. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2018 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl ([www.examenblad.nl](http://www.examenblad.nl)), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2017 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2016 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2017 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan [info@hetcvt.nl](mailto:info@hetcvt.nl) of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,  
**Drs. P.J.J. Hendrikse**

# 1. Examenstof van het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (subdomein 1: reflectie op klassieke teksten), B1<sup>1</sup> (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

De examenonderwerpen in de aankomende jaren zijn:

| 2017                     | 2018                   | 2019      |
|--------------------------|------------------------|-----------|
| Euripides <i>Electra</i> | Homerus <i>Odyssee</i> | Herodotus |

---

<sup>1</sup> Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

## 2. Specificatie examenstof van het centraal examen

Kernauteur : Euripides

Genre: Tragedie

### A. Teksten

|                     |  |
|---------------------|--|
| <b>Teksteditie:</b> | J. Diggle (OCT) Oxford 1981. N.B. De door Diggle gedelgde regels behoren wel tot het pensum. |
|---------------------|--|

### 1 Pensum

De met een asterisk (\*) gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen.

Euripides, *Electra*

\*1-53

54-111

\*112-273

274-338

\*339-540

541-584

\*585-595

596-670

\*671-760

761-858

\*859-906

907-987

\*988-1010

1011-1146

\*1147-1237

1238-1291

\*1292-1359

Aeschylus, *Choephoroi*

\*164-263

Sophocles, *Electra*

\*516-633

### 2 Genre

#### ▪ Ontstaan en ontwikkeling van de Griekse tragedie

Over het ontstaan van de tragedie is weinig met zekerheid bekend. Volgens verschillende antieke bronnen was de dichter Thespis de eerste die, rond 534 v. Chr., een prijs won met een tragedieopvoering. Over de vraag waar het woord 'tragedie' oorspronkelijk naar verwees, lopen de meningen uiteen; de letterlijke vertaling van het woord tragedie is "bokkenlied".

De Atheense filosoof Aristoteles vermeldt dat de tragedie is ontstaan uit de dithyrambe, een koorlied ter ere van Dionysus. Blijkbaar stelde hij zich voor dat degene die vooring in de zang en dans op een gegeven moment als acteur was gaan optreden. In ieder geval is de tragedie altijd een combinatie geweest van (koor)zang en gesproken woord. In de beginperiode trad slechts één acteur (ὑποκριτής) op tegenover het koor. Aeschylus voerde de tweede acteur in en Sophocles de derde.

Het merendeel van de tragedies die in de vijfde eeuw v. Chr. op de Dionysia zijn opgevoerd, is voor ons verloren gegaan. De stukken die we compleet over hebben zijn van de hand van Aeschylus (ca. 525-456 v. Chr.), Sophocles (ca. 495-406 v. Chr.) en Euripides (ca. 485-406 v. Chr.).

### ▪ Specifieke structurelementen

De tekst van een tragedie bevat de volgende vaste tekstonderdelen:

De proloog (πρόλογος): een openingstekst uitgesproken door een of meer personages. Het publiek krijgt zo de nodige voorkennis omtrent de situatie en de betrokken personages en de handeling wordt in gang gezet.

De *parodos* (πάροδος): het koor komt de orchestra binnen.

De *epeisodia* (ἐπεισόδια): de bedrijven van het toneelstuk.

De *stasima* (στάσιμα): deze worden door het koor gezongen tussen de epeisodia.

De *exodos* (ἐξοδος): na het laatste epeisodion verlaat het koor de orchestra.

Binnen de epeisodia kunnen de volgende tekstonderdelen voorkomen:

*Bodeverhaal*: in veel tragedies treedt een bode op die in een lange monoloog verslag doet van een gebeurtenis die zich elders heeft afgespeeld.

*Stichomythie*: een dialogvorm waarbij de gesprekspartners om de beurt één vers (of maximaal twee verzen) spreken en daarbij dikwijls woorden van elkaar overnemen.

*Agon* (ἀγών): een woordenstrijd tussen twee personages die elk hun tegenovergestelde meningen bepleiten, ieder in een lange redevoering. De vorm doet denken aan de pleidooien voor de rechtbank.

Regieaanwijzingen zijn slechts te destilleren uit de gesproken tekst; deze worden nooit apart naast de gesproken tekst vermeld, zoals in moderne toneelstukken gebruikelijk is.

### ▪ Aristoteles' *Poëtica*

Aristoteles' beschouwingen over de Griekse tragedie zijn van grote invloed in later tijd geweest. In de ogen van 17<sup>e</sup>-eeuwse toneeldichters moest een drama, wilde het werkelijk van hoge waarde zijn, aan de door Aristoteles gestelde normen voldoen. Zo destilleerde men uit zijn werk de zogenaamde drie eenheden: die van tijd, plaats en handeling, hoewel Aristoteles slechts vaststelt dat in de meeste tragedies de gespeelde tijd de duur van een etmaal niet overschrijdt en zich over de plaats eigenlijk niet uitlaat. De eenheid van handeling schrijft hij wél dwingend voor.

De plot (μῦθος) moet samenhang vertonen en het verband tussen de gebeurtenissen moet noodzakelijk (ἀναγκαῖον) of waarschijnlijk (εἰκός) zijn. Volgens Aristoteles is de plot belangrijker dan het karakter (ἦθος) van de personages. De uitbeelding van ἦθος geschiedt door het handelen en door de wijze waarop de personages hun handelen motiveren. Het verloop van de handeling wordt vaak veroorzaakt doordat één of meer van de hoofdpersonen een verkeerd inzicht hebben in de situatie. Aristoteles noemt dit verkeerde inzicht ἀμαρτία.

Die tragedies waarin in het verloop van de handeling een περιπέτεια (plotselinge omslag) optreedt, gepaard aan een ἀναγνώρισις (herkenning, inzicht), slaat Aristoteles het hoogst aan. In de *Poëtica* zegt Aristoteles dat de tragedie een handeling is die door het oproepen van medelijden (ἔλεος) en angst (φόβος) een κάθαρσις van dergelijke emoties teweegbrengt. Meestal worden deze woorden als volgt geïnterpreteerd: door angstige en meelijwekkende situaties uit te beelden heeft de tragedie een reinigende werking (κάθαρσις) op de toeschouwers.

Niet alle door Aristoteles genoemde elementen zijn in iedere tragedie aan te wijzen.

## 3 Taal

De CvTE-minimumlijst vormt het uitgangspunt bij de op het centrale examen gestelde vragen en bij de annotatie van de ongeziene authentieke tekst. Daarnaast worden de volgende verschijnselen bekend verondersteld:

- Algemeen
  - crasis
  - elisie
  - ξύν = σύν, ἐς = εἰς
  - dativus pluralis op -οισι(v) en -αισι(v) i.p.v. -οις en -αις
  - -σσ- i.p.v. -π-
- Werkwoord
  - 2e pers. ev. ind. medium op -η of -ει
  - 1e pers. mv. medium op -μεσθα i.p.v. -μεθα
  - het gebruik van niet-samengestelde werkwoorden in plaats van samengestelde werkwoorden en omgekeerd
- Naamwoord
  - het regelmatig ontbreken van het lidwoord

- Voornaamwoord
  - νν i.p.v. αὐτόν, αὐτήν, αὐτούς, αὐτάς
- Syntaxis
  - de plaatsing van voorzetsels in postpositie (ἀργίας ὑπο)
  - het ontbreken van voorzetsels

## B. Cultuurhistorische context

### 1 Tragici en hun werk

- **Leven van de auteurs: Aeschylus (ca. 525-456), Sophocles (ca. 496-406) en Euripides (ca. 484-406).**

In de klassieke oudheid hebben vele dichters toneelstukken geschreven, maar men was het erover eens dat de top-drie van Griekse tragici bestond uit Aeschylus, Sophocles en Euripides. De tragedies die we compleet over hebben, zijn van de hand van deze drie dichters. Werken van andere dichters zijn slechts fragmentarisch overgeleverd.

Zoals bij de meeste antieke auteurs is maar weinig met zekerheid bekend over de persoonlijke levens van Aeschylus, Sophocles en Euripides. Zij maakten alledrie deel uit van de Atheense aristocratie. Aeschylus en Sophocles bekleedden ook openbare functies, waarmee ze aanzien verwierven. Zo werd Aeschylus op zijn grafsteen wel genoemd om zijn aandeel in de overwinning bij Marathon, maar niet om zijn carrière als tragedienschrijver. Euripides leidde een teruggetrokken leven. De persoon van Euripides en zijn werk waren bij zijn leven controversieel. Uiteindelijk verliet hij Athene en stierf aan het hof van koning Archelaus in Macedonië.

- **Centrale thema's van de werken**

Kenmerkend voor Aeschylus' stukken is zijn aandacht voor de relatie tussen de mens en het lot. Hij is de enige van wie een stuk is overgeleverd dat een contemporaine gebeurtenis behandelt: *De Perzen*.

Kenmerkend voor Sophocles' stukken is de bovenmenselijke dimensie van de karakters. In de woorden van Aristoteles: Sophocles schetst de mensen zoals ze zouden moeten zijn, Euripides zoals ze zijn.

Kenmerkend voor Euripides' stukken is in de eerste plaats zijn psychologisch inzicht en de grote zorg die hij besteedt aan de echtheid en de geloofwaardigheid van zijn personages. Euripides toont hierbij veel belangstelling voor het irrationele in de mens. Ten tweede valt zijn aandacht voor vrouwen op, die in zijn stukken veelal een centrale rol spelen. Deze aandacht is op heel uiteenlopende wijze geïnterpreteerd: Euripides is beschouwd als vrouwenhater maar ook als feminist. In de derde plaats is er zijn kritische houding tegenover de traditionele voorstelling van de goden. Op dit punt deelt Euripides het rationalisme van de sofisten. In zijn werk komt dit tot uitdrukking in spitsvondige argumentaties die hij zijn personages in de mond legt. Ten vierde is Euripides geïnteresseerd in de schaduwzijde van oorlog, die in zijn werk niet zozeer roem en glorie als wel verdriet en vernietiging brengt. Veel stukken van Euripides zijn geschreven vanuit het perspectief van het slachtoffer.

De tragediedichters putten hun onderwerpen in het algemeen uit het bestand van mythen en sagen zoals dat met name in de epische traditie was vastgelegd. De mythen hadden voor het publiek betekenis als verbeeldingen van problemen en conflicten die met het menselijk bestaan zijn verbonden. Omdat de verhalen bij de meeste toeschouwers in grote lijnen bekend waren, gold de belangstelling van het publiek vooral de vraag op welke manier de dichter de gebeurtenissen en de bij het conflict betrokken personen zou presenteren om zo uitdrukking te geven aan zijn visie op de diepere zin van het dramatisch gegeven.

Ter concretisering van de bekend veronderstelde kennis van de in de tragedies behandelde stof dienen de volgende eïgnamen:

- Trojaanse sagenkring: Paris/Alexandros, Helena, Hector, Andromache, Priamus, Hecuba, Achilles, Menelaus, Agamemnon, Odysseus, Ajax
- Myceense sagenkring: Agamemnon, Clytaemestra, Aegisthus, Orestes, Electra, Iphigenia

De stof van Euripides' *Electra* wordt ook behandeld in Aeschylus' *Choephoroi* en Sophocles' *Electra*. Van de tragedies van Aeschylus en Sophocles zijn passages in vertaling in het pensum opgenomen. De plot van deze beide tragedies wordt bekend verondersteld.



## 2 De historische context

Rechtstreekse verwijzingen naar de actuele maatschappelijke context zijn in tragedies zeldzaam. Het begrip van een tragedie kan evenwel worden vergroot door kennis van de context waarin zij is geschreven en opgevoerd.

### ▪ Historische en politieke achtergrond

De ons bekende tragedies zijn geschreven in de vijfde eeuw v. Chr., de zogeheten *Gouden Eeuw* van Athene. De overwinningen van de Grieken op de Perzen, behaald in de slagen bij Marathon en Salamis, markeerden het begin van een bloeiperiode. Vooral Athene profiteerde op financieel en cultureel gebied. Vanaf het einde van de zesde eeuw werd Athene door een democratisch bestuur geregeerd. Het volk kon direct zijn invloed uitoefenen in de volksvergadering en was direct betrokken bij de juryrechtspraak. De in de tweede helft van de vijfde eeuw oplopende spanningen en de oorlog tussen Athene en Sparta betekenden uiteindelijk het einde van Athenes positie als cultureel en politiek centrum.

### ▪ Intellectueel en religieus klimaat

In de vrijheid en rijkdom van de stad Athene ontplooiden zich vele grote denkers die op hun beurt weer andere intellectuelen naar Athene trokken. Belangrijke voorwaarden voor een goed functioneren van een democratie zijn de vrijheid van spreken en de gevoelde plicht het recht van spreken – c.q. stemmen – uit te oefenen. Welsprekendheid was dan ook een belangrijk onderdeel van de educatie van de burger. In de vijfde eeuw waren het in het bijzonder de rondreizende sofisten die zich richtten op het opleiden van de politieke elite: ze maakten hun leerlingen duidelijk dat in rechtspraak en politiek gelijk krijgen minstens zo belangrijk is als gelijk hebben. Het bodeverhaal en de vele monologen in de tragedies zijn voorbeelden van 'retorica in de praktijk'.

Het religieus klimaat werd gedomineerd door verering van de Olympische goden, waardoor het dagelijks leven in belangrijke mate werd bepaald. Het beeld van de traditionele godenwereld, zoals geschetst door Homerus en Hesiodus, staat in de zesde en vijfde eeuw onder druk. Van de grote drie is het vooral Euripides bij wie kritiek is te lezen op de rol van de goden en hun ingrijpen in het menselijk lot.

Euripides wordt wel eens aangeduid als "de filosoof op het toneel". Hij dankt deze bijnaam aan het feit dat hij op tal van plaatsen in zijn werk verwijst naar discussies die in zijn tijd in de Griekse wereld, in het bijzonder in Athene, gevoerd werden. Sofisten als Gorgias en Protagoras stelden de geldigheid van heersende opvattingen over religie en moraal ter discussie. Protagoras is bekend om zijn uitspraak "de mens is de maat van alle dingen", waaronder men doorgaans verstaat dat de mens zelf zijn morele waarden bepaalt. Socrates neemt het tegengestelde standpunt in: volgens hem liggen morele waarden objectief vast.

### ▪ Presentatie en publicatie in de oudheid

De Attische tragedies uit de vijfde eeuw werden geschreven om opgevoerd te worden tijdens een belangrijk meerdaags religieus festival: de Grote Dionysia in Athene, jaarlijks gevierd in het voorjaar. Het festival gaf de bevolking de gelegenheid het werk te laten rusten en op deze vrije dagen 'uit' te gaan. De vooravond en eerste dag waren voor de bij het festival behorende religieuze plechtigheden gereserveerd en op de tweede, derde en vierde dag presenteerden drie dichters elk een tetralogie, bestaande uit drie tragedies en een satyrspel; de drie tragedies waren doorgaans op zichzelf staande stukken zonder directe onderlinge samenhang. Een jury wees na afloop een winnaar aan waarbij een totaaloordeel werd gegeven over de uitvoering van de vier stukken. In de vijfde eeuw werden de stukken slechts eenmaal op de Grote Dionysia opgevoerd, hoewel in de bronnen ook melding wordt gemaakt van een besluit van de volksvergadering dat na Aeschylus' dood als eerbetoon zijn stukken wel heropgevoerd mochten worden. Of deze overlevering nu op historische feiten berust of niet, het besluit geeft wel aan dat in de vijfde eeuw reprises in het Dionysustheater niet waren toegestaan.

Het festival was toegankelijk voor de gehele Atheense bevolking: voor vrije burgers en slaven, zowel mannen als vrouwen. Verder trok het festival ook vele buitenlandse bezoekers. Door de toenemende populariteit van de tragedie breidden de bezoekersaantallen zich in de loop van de vijfde en vierde eeuw enorm uit. Het Dionysustheater is hierop in de loop der tijden aangepast tot het uiteindelijk plaats bood aan ca. 15.000 mensen. Vanaf de vierde eeuw voor Christus werden toneelstukken ook heropgevoerd.

De belangrijkste aspecten van de tragedieopvoeringen zijn:

- wedstrijd ter ere van Dionysus
- drie voorgeselecteerde dichters nemen deel, ieder met een tetralogie
- toekenning van prijzen door een jury bestaande uit gewone burgers
- de dichter is tevens componist en regisseur, soms ook acteur
- de prijs wordt toegekend voor de opvoering van de gehele tetralogie

- bekostiging van alles wat met het koor samenhangt, is een vorm van directe belasting (λητουργία), een taak die toegewezen wordt aan een rijke burger
- beroepsacteurs worden betaald uit de staatskas
- σκηνή (toneelgebouw), εἴσοδοι (zij-ingangen), ὀρχήστρα (dansplaats), θέατρον (publieksruimte)
- maximaal drie (mannelijke) acteurs met eventuele dubbelrollen, figuranten, maximaal 15 koorleden en een muzikant
- maskers, kleding, schoeisel

### **C. Eindtermen**

**NB** Voor de toetsing van de eindtermen (zie bijlage 1) worden de CvTE-minimumlijst (zie bijlage 3) en deze syllabus als uitgangspunt genomen.

## **3. Het centraal examen**

### **3.1 Zittingen centraal examen**

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, [www.examenblad.nl](http://www.examenblad.nl).

### **3.2 Hulpmiddelen**

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, [www.examenblad.nl](http://www.examenblad.nl).

## **Bijlage 1. Examenprogramma Griekse taal en cultuur vwo**

**Ingangsdatum: augustus 2014**

**Eerste examenjaar: 2017**

Griekse taal en cultuur (GTC) vwo

Latijnse taal en cultuur (LTC) vwo

### **Griekse taal en cultuur (GTC)**

#### ***Het eindexamen***

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Reflectie op klassieke teksten (subdomein 1) en antieke cultuur (subdomein 2)

Domein B Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

Domein C Zelfstandige oordeelsvorming

Domein D Oriëntatie op studie en beroep

Domein E Informatievaardigheden.

#### ***Het centraal examen***

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (subdomein 1: reflectie op klassieke teksten), B<sup>1</sup> (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

#### ***Het schoolexamen***

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A, B, C, D en E.

Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van circa 30 pagina's (Oxford Classical Text) Griekse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit de Griekse literatuur (zodanig dat samen met de auteur van het centraal examen proza én poëzie aan bod komen). Deze selectie bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van de (creatieve) verwerking van een of meer cultuurdomeinen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

Het bevoegd gezag kiest tenminste drie van de volgende cultuurdomeinen waarop de eindtermen betrekking hebben: verhalengoed, drama, beeldende kunst, architectuur, filosofie.

Het bevoegd gezag kan, naast bovengenoemde domeinen, ook eigen cultuurdomeinen toevoegen.

---

<sup>2</sup> Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

## **De examenstof**

**Domein A:** Reflectie op klassieke teksten en antieke cultuur

**subdomein 1:** Reflectie op klassieke teksten

1 De kandidaat kan zijn begrip van Griekse en klassieke, vertaalde teksten demonstreren door:

- een ongeziene passage te vertalen;
- een passage te analyseren en interpreteren vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief;
- een passage vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief te vergelijken met andere cultuuruitingen uit de oudheid of latere perioden.

**subdomein 2:** *(alleen van toepassing op het schoolexamen)* Reflectie op antieke cultuur

2 De kandidaat kan:

- *antieke cultuuruitingen van verschillende cultuurdomeinen plaatsen in hun historische en culturele context en met elkaar in verband brengen;*
- *antieke cultuuruitingen onderzoeken en zijn bevindingen formuleren.*

**Domein B:** Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

3 De kandidaat kan door de bestudering van de Griekse en klassieke, vertaalde teksten tegen de achtergrond van de antieke cultuur:

- onderwerpen actualiseren die voortvloeien uit een confrontatie tussen deze teksten en eigentijdse ontwikkelingen;
- de eigentijdse cultuur plaatsen in het perspectief van de klassieke traditie waarin Europa staat.

4 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen):*

*De kandidaat kan*

- *voorbeelden uit de receptiegeschiedenis herkennen, deze plaatsen in de context van de betreffende periode in de Europese cultuur en de van toepassing zijnde werkingsmechanismen noemen;*
- *cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen.*

**Domein C:** Zelfstandige oordeelsvorming

5 De kandidaat kan een beargumenteerde reactie formuleren op de inhoud van voorgelegde teksten en andere cultuuruitingen (uit de Oudheid en latere tijden).

6 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen)*

*De kandidaat kan cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen en daarover een beargumenteerd oordeel geven.*

**Domein D:** Oriëntatie op studie en beroep

**Domein E:** Informatievaardigheden

7 De kandidaat kan:

- doelgericht informatie en bronnenmateriaal zoeken, beoordelen, selecteren en verwerken, o.a. met behulp van het woordenboek;
- (verworven) informatie verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
- gebruik maken van verschillende ICT-toepassingen bij GTC;
- adequaat schriftelijk, mondeling en digitaal in het publieke domein communiceren over onderwerpen uit het desbetreffende vakgebied;
- bij het verwerven van vakkennis en vakvaardigheden reflecteren op eigen belangstelling, motivatie en leerproces.

## **Bijlage 2. De plaats van Klassieke talen en cultuur in de profielen**

### **Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur**

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur, ter keuze van de leerling, maken deel uit van het gemeenschappelijk deel van elk profiel in het gymnasium.

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur kunnen als profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij op het atheneum worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur kunnen op het atheneum als keuze examenvak worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

## Bijlage 3. De minimumlijst Grieks

**NB** De minimumlijst Grieks is aangepast en geldt met ingang van 2015.

De minimumlijst Grieks bestaat uit drie delen: I vormleer, II syntaxis en III literaire termen. Deel I en II bevatten een opsomming van de taalkundige verschijnselen die kandidaten moeten kennen en die niet geannoteerd worden bij de vertaalopgave bij het Centraal examen. Deel III bevat een overzicht van literaire termen die door het CvTE bekend worden verondersteld.

De minimumlijst Grieks hanteert de terminologie die ook bij het Centraal Examen gehanteerd wordt. Er is zo veel mogelijk gekozen voor een Nederlandse terminologie. In een aantal gevallen heeft het CvTE de voorkeur gegeven aan het gebruik van een technische term, zoals *indicativus* en *nominativus*. Soms is er om praktische redenen voor gekozen twee termen naast elkaar te hanteren (bijvoorbeeld lijdend voorwerp / object); dit is aangegeven door middel van een schuine streep.

Sommige onregelmatige vormen in deze lijst zijn met meer of minder moeite in het bij het examen toegestane woordenboek of in het grammaticakatern te vinden. Ze zijn hier opgenomen, omdat het CvTE bij de inschatting van de beschikbare tijd voor de vertaalopgave ervan uitgaat dat deze vormen behoren tot de parate kennis van de kandidaat en dus niet behoeven te worden opgezocht. Uit het opnemen van zulke vormen in de lijst mag daarom niet de conclusie worden getrokken dat de andere onregelmatige vormen die ook in het woordenboek te vinden zijn, per definitie worden geannoteerd bij de vertaalopgave.

### Deel I Vormleer

#### Algemeen:

- In principe wordt uitgegaan van het Attisch van de klassieke periode.
- Bij nominale en verbale vormen worden de dualisvormen niet bekend verondersteld.

#### 1 Lidwoord

#### 2 Zelfstandige naamwoorden

De verbuiging/uitgangen (inclusief vocativus) van:

- de  $\alpha/\eta$ -stammen
- de o-stammen; van de contracta alleen  $\nu\omicron\upsilon\varsigma$  (niet  $\acute{\omicron}\sigma\tau\omicron\upsilon\nu$ )
- de medeklinkerstammen, inclusief de stammen op  $-i$ ,  $-u$ ,  $-eu$ ; inclusief  $\text{Ζε}\acute{\upsilon}\varsigma$  en  $\nu\alpha\upsilon\varsigma$ ; exclusief de onzijdige woorden op  $-\alpha\varsigma$ , zoals  $\tau\acute{o}$   $\kappa\rho\acute{\epsilon}\alpha\varsigma$ ; exclusief  $\acute{\eta}$   $\alpha\acute{\iota}\delta\acute{\omega}\varsigma$ ; exclusief onregelmatige vocativi zoals  $\gamma\acute{\upsilon}\nu\alpha\iota$ .

#### 3 Bijvoeglijke naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van:

- de  $\alpha/o$ -stammen, inclusief de adiectiva van twee uitgangen, exclusief de adiectiva op  $-o\upsilon\varsigma$
- de medeklinkerstammen, inclusief  $\mu\acute{\epsilon}\gamma\alpha\varsigma$  en  $\pi\omicron\lambda\acute{\upsilon}\varsigma$  en het type  $\tau\alpha\chi\acute{\upsilon}\varsigma$ ; inclusief het type  $\acute{\alpha}\lambda\eta\theta\acute{\eta}\varsigma$  etc. (niet de contractie in  $-\alpha$ , zoals  $\acute{\upsilon}\gamma\acute{\iota}\acute{\alpha}$ )
- de vorming en verbuiging van de vergrotende en overtreffende trap, inclusief de vormen  $\acute{\eta}\tau\tau\omega\nu$ ,  $\kappa\rho\epsilon\acute{\iota}\tau\tau\omega\nu$ ,  $\beta\epsilon\lambda\tau\acute{\iota}\omega\nu$ ,  $\acute{\alpha}\mu\epsilon\acute{\iota}\omega\nu$ ,  $\mu\epsilon\acute{\iota}\zeta\omega\nu$ ,  $\pi\lambda\epsilon\acute{\iota}\omega\nu$ ,  $\kappa\alpha\kappa\acute{\iota}\omega\nu$ ,  $\kappa\alpha\lambda\lambda\acute{\iota}\omega\nu$  en de vormen  $\kappa\rho\acute{\alpha}\tau\acute{\iota}\sigma\tau\omicron\varsigma$ ,  $\beta\acute{\epsilon}\lambda\tau\acute{\iota}\sigma\tau\omicron\varsigma$ ,  $\acute{\alpha}\rho\acute{\iota}\sigma\tau\omicron\varsigma$ ,  $\mu\acute{\epsilon}\gamma\acute{\iota}\sigma\tau\omicron\varsigma$ ,  $\pi\lambda\epsilon\acute{\iota}\sigma\tau\omicron\varsigma$ ,  $\kappa\acute{\alpha}\kappa\acute{\iota}\sigma\tau\omicron\varsigma$ ,  $\kappa\acute{\alpha}\lambda\lambda\acute{\iota}\sigma\tau\omicron\varsigma$ . Van de vergrotende trap op  $-(i)\omega\nu/-(i)\omega\nu$  alleen de ongecontraheerde vormen.

#### 4 Bijwoorden

De vorming, inclusief de vergrotende en overtreffende trap; inclusief de vormen  $\mu\acute{\alpha}\lambda\alpha$ ,  $\mu\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\nu$ ,  $\mu\acute{\alpha}\lambda\acute{\iota}\sigma\tau\alpha$  en  $\acute{\eta}\kappa\acute{\iota}\sigma\tau\alpha$ ; inclusief het adverbiaal gebruik van de acc. sing. neutr., zoals  $\mu\acute{\epsilon}\gamma\alpha$ .

#### 5 Telwoorden

De verbuiging van  $\epsilon\acute{\iota}\varsigma$ ,  $\omicron\acute{\upsilon}\delta\epsilon\acute{\iota}\varsigma/\mu\eta\delta\epsilon\acute{\iota}\varsigma$ .

## 6 Voornaamwoorden

De verbuiging van de voornaamwoorden, exclusief:

- de indirect reflexiva (οὔ, οἷ, ἔ, σφεῖς etc.)
- de gecontraheerde vormen van ἑαυτοῦ etc.
- de crasisvormen van ὁ αὐτός etc.
- de vormen (ὄ)του, (ὄ)τω, ἅπτα en ἅπτα
- de vormen τοῦ, τῷ als vragend voornaamwoord.

## 7 Werkwoorden

De vorming en vervoeging/verbuiging van:

- actiuum, medium en passiuum
- de uitgang -η voor de indicativus 2e pers. sing. praes. med. (λύη), fut. med. (λύση) en fut. pass. (λυθήση) wordt bekend verondersteld
- enkelvoud en meervoud van: indicativus, coniunctivus, optativus, imperativus (hiervan slechts de 2<sup>de</sup> personen)
- participia in alle naamvallen
- infinitivi
- augment en reduplicatie (exclusief vormen met dubbel augment, zoals ἔωρων). Dat het augment kan worden weggelaten, wordt bekend verondersteld.

Vormen van praesens en imperfectum:

- de thematische werkwoorden exclusief de contracta met o-stam; χρήμαι en ζήω worden niet bekend verondersteld
- de athematische werkwoorden
- εἶμι en εἶμι (maar niet het imperfectum van εἶμι).

Vormen van de aoristus:

- de regelmatige sigmatische aoristus (inclusief de werkwoorden op -υμι en de vormen ἔδοξα en ἀπώλεσα) en de pseudo-sigmatische aoristus
- de stamaoristi ἔβην, ἔστην, ἔδυν, ἔφυν, ἔγνω
- de aoristi van τίθημι, ἴημι, δίδωμι
- de volgende thematische aoristi: ἤγαγον, εἶλον, ἤσθόμην, (ἀπ)έθανον, (ἀπ)ωλόμην, (ἀφ)ικόμην, ἔβαλον, ἐγενόμην, ἦλθον, ἐσπόμην, ηὔρον, ἠρόμην, ἔσχον, ὑπεσχόμην, ἔλαβον, εἶπον, ἔλιπον, ἔμαθον, εἶδον, ἔπαθον, ἐπιθόμην, ἔπιον, ἔπεσον, ἐπυθόμην, ἔτεκον, ἔτραπον, ἔτυχον, ἤνεγκον, ἔφυγον
- de regelmatig gevormde aoristus op -θην en de vormen van ἐβλήθην, ἐβουλήθην, ἐκλήθην, ἐρρήθην, ἐμνήσθην, ὤφθην, ηὔρέθην
- van de passieve/intransitieve aoristi op -ην alleen de vormen van διεφθάρην en ἐφάνην.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum actief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de regelmatig gevormde kappa-perfecta
- de perfecta ἀκήκοα, (ἀπ)ὄλωλα, βέβηκα, βέβληκα, γέγονα, εἶρηκα, ἐλήλυθα, ηὔρηκα, λέλοιπα, πέποιθα
- de perfecta ἔστηκα, οἶδα (inclusief de imperativi ἴσθι en ἴστε), τέθηκα en hun onregelmatige vervoeging
- van het plusquamperfectum de uitgangen -η, -ης, -ει, -εμεν, -ετε, -εσαν.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum medium/passief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de vormingen van het type λέλυμαι
- de vorming van βέβλημαι.

De vorming van het futurum, exclusief de optativus:

- de regelmatig gevormde sigmatische futura, de futura attica en het futurum passief (type λυθήσομαι)
- de futura ἀκούσομαι, (ἀπο)θανοῦμαι, βουλήσομαι, γενήσομαι, γνώσομαι, δόξω, ἔξω, ἐρῶ, ἔσομαι, εὔρησω, οἶσω, ὄψομαι, πεσοῦμαι, σχήσω, φανήσομαι, φεύξομαι.

Nota bene: werkwoordsvormen die niet in deze paragraaf genoemd zijn, maar duidelijk herkenbaar zijn (bijv. ἐτέλεσα, ἐκελεύσθην, λέλειπται) worden in principe niet geannoteerd.



## Deel II Syntaxis

### 1 Congruentie

Het begrip congruentie / congrueren met.

Congruentieregels met betrekking tot:

- onderwerp - persoonsvorm
- onderwerp - naamwoordelijk deel van het gezegde
- bijstelling
- bijvoeglijke naamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- voornaamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- antecedent en betrekkelijk voornaamwoord
- bijvoeglijke bepaling
- predicatieve bepaling.

### 2 Gebruik van het lidwoord

- het regelmatig ontbreken van het lidwoord bij een predicatieve bepaling en bij het naamwoordelijk deel van het gezegde
- het zelfstandig gebruik van bijvoeglijke naamwoorden, participia, infinitivi (zonder aanvullingen) en voorzetselgroepen
- het lidwoord bij eigennamen
- het lidwoord bij αὐτός en πᾶς
- de verbindingen ὁ μὲν ... ὁ δὲ ... en οἱ μὲν ... οἱ δὲ ...
- het zelfstandig gebruik van ὁ δέ.

### 3 Functies van naamvallen

#### Nominativus:

- onderwerp/subject
- naamwoordelijk deel van het gezegde.

#### Genitivus:

- bijvoeglijke bepaling, inclusief de genitivus objectivus
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- bijwoordelijke bepaling van vergelijking en tijd
- in de genitivus absolutus constructie.

#### Dativus:

- meewerkend voorwerp
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- de bezitter bij het werkwoord εἶναι
- bijwoordelijke bepaling van middel, wijze, maat en tijd, reden en oorzaak.

#### Accusativus:

- lijdend voorwerp / object
- als onderwerp en naamwoordelijk deel van het gezegde in a.c.i. en a.c.p.
- bijwoordelijke bepaling van richting, tijdsduur, afstand en betrekking.

#### Vocativus:

- aanspreekvorm.

### 4 Voorzetsels

Het gebruik van naamvallen bij de voorzetsels.

## 5. Bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt.

## 6 Trappen van vergelijking

Het gebruik en de betekenis van vergrotende trap inclusief de betekenissen "tamelijk" en "te".

Het gebruik en de betekenis van overtreffende trap: de betekenissen "-ste" en "zeer".

Het gebruik van ὡς en ὅτι + overtreffende trap: "zo ... mogelijk".

## 7 Voornaamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

Het (ingesloten) antecedent van een betrekkelijke bijzin.

De relatieve aansluiting en attractie worden niet bekend verondersteld.

## 8 Werkwoorden

De begrippen overgankelijk/transitief en onovergankelijk/intransitief.

De begrippen directe en indirecte rede.

Het gebruik en de betekenis van de genera activum, medium en passivum:

Gebruik mediumvorm:

- belanguitdrakkend medium (indirect reflexief medium)
- direct reflexief medium
- intransitief medium
- passief gebruikt medium.

Gebruik passivumvorm (in aoristus- en futurumstam):

- passief gebruik
- intransitief passivum.

Het begrip medium tantum.

Gebruik van de tijden en aspect:

Het gebruik van de bij de vormleer genoemde tijden, inclusief het praesens historicum.

De volgende aspectwaarden:

- praesens en imperfectum (kernbetekenis: niet-afgesloten):
  - beschrijving van voortdurend/poging/gewoonte / herhaalde handeling
  - beschrijving van achtergrondgebeurtenis in verhaal
- aoristus (kernbetekenis: afgesloten):
  - aanduiding van handeling gezien in zijn totaliteit (constaterend)/nadruk op begin- of eindpunt van de handeling
  - aanduiding van gebeurtenissen die het verhaal voortstuwen
- perfectum en plusquamperfectum: een toestand als resultaat van de handeling in heden, resp. verleden.

Het gebruik en de betekenis van:

indicativus:

- realis
- irrealis (in de hoofdzin met ἄν, in de conditionele bijzin zonder ἄν).

coniunctivus:

- in hoofdzinnen: aansporing, twijfel, verbod
- in bijzinnen met ἄν: plausible gebeurtenis in de toekomst (*coniunctivus futuralis*), herhaalbare/algemene handeling (*coniunctivus generalis/iterativus*)
- doelaangevend
- na werkwoorden van vrez.

optativus:

- in hoofdzinnen met ἄν: mogelijkheid (vaak in combinatie met een optativus in de bijzin zonder ἄν), bescheiden geformuleerde mening, vriendelijk bevel/verzoek
- in hoofdzinnen zonder ἄν (al dan niet ingeleid door εἶθε/εἰ γάρ): wens
- in conditionele bijzinnen zonder ἄν: mogelijkheid
- in bijzinnen (na historische tijd of praesens historicum in de hoofdzin):
  - in de indirecte rede
  - in conditionele en temporele bijzinnen verwijzend naar een herhaalde handeling in het verleden
  - in doelaangevende bijzinnen en na werkwoorden van vrezen
- in niet-conditionele bijzinnen met ἄν: mogelijkheid, bescheiden mening

imperativus:

- bevel/verzoek

infinitivus:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- in a.c.i. en n.c.i.
- na πρὶν en ὥστε
- als aanvulling bij werkwoorden (inclusief ἔχω) en bijvoeglijke naamwoorden
- subjects- en objectsaccusativus
- gesubstantiveerde infinitivus

participium:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- bijvoeglijk, zelfstandig en predicatief gebruik
- het participium van het futurum met doelaangevende betekenis
- in een genitivus absolutus met uitgedrukt onderwerp
- de participiumpartikels ἄτε, ὡς en καί(περ)
- als aanvulling bij τυγχάνω en λαμβάνω en bij παύομαι en ἄρχομαι
- in a.c.p. en n.c.p. bij werkwoorden die een gevoel, waarneming of weten (bijv. οἶδα) aanduiden

## 9 Vraagzinnen

Directe en indirecte vragen, inclusief vraagpartikels.

### Deel III Literaire termen: stilistische, narratologische en argumentatieve middelen

N.B. Wanneer in examenvragen het begrip **tekstelement** wordt gehanteerd, dan wordt daarmee bedoeld: een woord, een woordgroep, een bijzin of een zin.

#### I. Stilistische begrippen

|                    |   |
|--------------------|---|
| <b>Afgebeelde</b>  | Zie vergelijking.   |
| <b>Alliteratie</b> | De gelijkheid van beginmedeklinkers bij twee of meer woorden die dicht bij elkaar staan.<br><br>Leentje leerde Lotje lopen langs de lange Lindenlaan<br><br>Καὶ σύ τοι παίδων πατήρ<br>πέφυκας.<br><br>Ook jij bent toch een vader van kinderen.<br><br>Euripides, <i>Medea</i> 344-345 |
| <b>Anafora</b>     | De herhaling van een tekstelement aan het begin van opeenvolgende (delen van) zinnen of versregels.   |

**dag** stoel naast de tafel  
**dag** brood op de tafel  
**dag** visserke-vis met de pijp

P. van Ostaijen, *Marc groet 's morgens de dingen*

**ἐκεῖνος** εἶναι φησι Διόνυσον θεόν,  
**ἐκεῖνος** ἐν μηρῷ ποτ' ἐρράφθαι Διός.

**Hij** beweert dat Dionysus een god is, **hij** (beweert) dat Dionysus ooit ingenaaid is geweest in de dij van Zeus.

Euripides, *Bacchae* 243-244

N.B. De betreffende tekstelementen hoeven niet per se in dezelfde vorm te staan. Zie bijvoorbeeld:

**Πικροὺς** δ' ἐγὼ σφιν καὶ λυγροὺς θήσω γάμους,  
**πικρὸν** δὲ κήδος καὶ φυγὰς ἐμὰς χθονός.

**Bitter** en gruwelijk zal ik voor hen de bruiloft maken, **bitter** hun familieband en mijn verbanning uit dit land.

Euripides, *Medea* 399-400

### Antithese

Het dicht bij elkaar geplaatst staan van inhoudelijk tegengestelde begrippen.

Die twee zijn als **water en vuur**.

Ἰὼ στέγαι  
φίλων **ἐρήμοι**, τῶν δ' ἀπολλύντων **πλέαι**.

Ach huis, van vrienden **verstoken**, maar **vol** van moordenaars.

Sophocles, *Electra* 1404-1405

### Asyndeton

De opeenvolging van twee of meer tekstelementen zonder verbindingswoord.

Dan zou ik mijn boek vertalen in het Maleis, Javaans, Soendaas, Alfoers, Boeginees, Battaks.

Multatuli, *Max Havelaar*

Παύσομαι κατηγορῶν. Ἀκηκόατε, ἐοράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε· δικάζετε.

Ik zal een eind maken aan mijn aanklacht. [want] U hebt gehoord, [en] gezien, [en] geleden; [en] u hebt hem hier: [dus] spreek nu recht.

Lysias 12.100

Μέλλοντα ταῦτα· τῶν προκειμένων τι χρὴ πράσσειν.

Dat is de toekomst; [maar] wat betreft het heden moeten we handelen.

Sophocles, *Antigone* 1334-1335

### Beeld

Zie vergelijking.

### Chiasme

De kruisgewijze plaatsing van grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen.

N.B. op het Centraal Examen dienen de vier tekstelementen die het chiasme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (b) ... (a).

Je moet niet **leven** (a) om te **eten** (b) maar **eten** (b) om te **leven** (a).

Denkend aan de dood (a) kan ik niet slapen (b)  
en niet slapend (b) denk ik aan de dood (a)

J.C. Bloem, *Insomnia*

**βαρεῖαν** (a) **ἐχθροῖς** (b) καὶ **φίλοισιν** (b) **εὐμενῇ** (a)

**geducht** (a) voor mijn **vijanden** (b) en mijn **vrienden** (b) **welgezind** (a)

Euripides, *Medea* 809

### Climax

Een reeks van tenminste drie tekstelementen met een steeds sterker wordende inhoud.

**Uren, dagen, maanden, jaren,**  
vliegen als een schaduw heen

Rhijnvis Feith, *Nieuwjaarslied*

καὶ κύσε χεῖρας,  
**δαινᾶς, ἀνδροφόνους, αἱ οἱ πολέας κτάνον υἴας.**

en hij kuste de handen, **de geduchte, mannenmoordende, die vele zonen van hem hadden gedood.**

Homerus, *Ilias* 24.478-479

### Enallage

De verbinding van een bijvoeglijk naamwoord met een ander zelfstandig naamwoord dan waarbij het qua betekenis past.

Midwinterdag.—De geur van oude jassen,  
de gang met **kalken licht** om in te dwalen.

Ida Gerhardt, *Tussenuur*

νεῖκος ἀνδρῶν ξύναιμον

een verwante ruzie van mannen = een ruzie onder verwante mannen

Sophocles, *Antigone* 793-794

### Eufemisme

De weergave van een negatief geladen begrip door een verzachtende aanduiding.

inslapen (= sterven)

Ἵμεῖς δὲ μητέρ' οὐκέτ' ὄμμασιν φίλοις  
ὄψεσθ', **ἐς ἄλλο σχῆμ' ἀποστάντες βίου.**

Jullie zullen jullie moeder niet meer zien met jullie lieve ogen, **wanneer jullie zijn weggegaan naar een andere fase van het leven** (= wanneer jullie dood zijn).

Euripides, *Medea* 1038-1039

### Hyperbaton

De uiteenplaatsing van woorden die een grammaticale eenheid vormen; de eenheid wordt onderbroken door een tekstelement dat niet bij de woordgroep hoort.

**πολλὰ** δ' ὅ γ' ἐν πόντῳ πάθεν **ἄλγεα** ὄν κατὰ θυμόν

hij leed op zee **veel verdriet** in zijn hart

Homerus, *Odyssee* 1.4

N.B. In collocaties als **χεῖρας** ἐπ' **ἀνδροφόνους** ("naar de mannendodende handen", Homerus, *Ilias* 18.317) en **κνημίδας** ἐπισφυρίοις **ἀραρυίας** ("aan enkelbanden bevestigde scheenplaten", Homerus, *Ilias* 18.459) is geen sprake

van hyperbaton. De onderbrekende elementen (ἐπ', ἐπισφυρίοις) maken namelijk deel uit van de woordgroep.

### Litotes

De ontkenning van een begrip waardoor het tegendeel benadrukt wordt.

Daar ben ik **niet vies** van. (= Dat vind ik **heel lekker**.)

ποιέων τε ταῦτα ἔπαινον εἶχε **οὐκ ὀλίγον** πρὸς τῶν πολιητέων.

door dit te doen verwierf hij **niet geringe** (= heel grote) lof van zijn medeburgers.  
Herodotus, *Historiae* 1.96

### Metafoor

Een vorm van beeldspraak waarbij alleen het beeld wordt genoemd (dus zonder "als", "zoals", "gelijk aan", etc.).

Hij **zwemt** in het geld.

ἔς δὲ τὴν τύχην  
πρῶτος ὄσσην σὺ πῶς ἂν **ἐκνεῦσαι** δοκεῖς;

hoe denk je, nu je in zo'n moeilijke situatie terechtgekomen bent, hieruit te kunnen **zwemmen** (= je hieruit te kunnen redden)?

Euripides, *Hippolytus* 470

### Metonymia

De vervanging van een woord door een ander woord uit hetzelfde betekenisveld.

- **Abstractum pro concreto**: een abstract in plaats van een concreet begrip.

Εὐφορβος, ὃς **ἡλικίην** ἐκέκαστο

Euphorbus, die uitblonk onder zijn **leeftijd** (= leeftijdgenoten)

Homerus, *Ilias* 16.808

- **Naam van een god(in) in plaats een begrip uit zijn/haar invloedssfeer.**

σπλάγχνα δ' ἄρ' ἀμπεύραντες ὑπείρεχον **Ἥφαίστιο**.

na dan de ingewandstukken aan het spit geregen te hebben hielden ze deze boven **Hephaestus** (= het vuur)

Homerus, *Ilias* 2.426

- **Materiaal in plaats van voorwerp.**

μή τις (...)  
**χαλκὸν** ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν ἐκ θυμὸν ἔλοιτο.

om te voorkomen, dat iemand hem het leven zou benemen door **brons** (= een bronzen speer/zwaard) in zijn borst te steken.

Homerus, *Ilias* 5.316-317

- **Pars pro toto**: een deel in plaats van het geheel.

ἅπαντα δὲ  
**στέγη** πικνοῖσιν ἐκτύπει δραμήμασιν.

en heel het **dak** (= huis) dreunde van het drukke lopen.

Euripides, *Medea* 1179-1180

|                       |  |
|-----------------------|--|
| <b>Paradox</b>        | <p>Een schijnbare tegenstrijdigheid.</p> <p>Zo zullen de laatsten de eersten en de eersten de laatsten zijn.<br/><i>Evangelie van Mattheus 20.16</i></p> <p><b>Τεθνάσι κού τεθνάσι.</b></p> <p>Ze zijn dood en ze zijn niet dood.<br/><i>Euripides, Helena 138</i></p> <p><i>Teucer vertelt aan Helena dat haar beide broers dood zijn en sinds hun dood als sterren aan de hemel staan.</i></p>   |
| <b>Parallellisme</b>  | <p>Het verschijnsel dat twee of meer zinnen of zinsdelen dezelfde structuur hebben.</p> <p>Spreken is zilver, zwijgen is goud.</p> <p>(Ἔρως) πράοτητα μὲν πορίζων, ἀγριότητα δ' ἐξορίζων· φιλόδωρος εὐμενείας, ἄδωρος δυσμενείας.</p> <p>Eros zorgt voor vriendelijkheid, hij bant grofheid uit; hij schenkt volijkingheid en geeft geen ruzie.<br/><i>Plato, Symposium 197d</i></p>   |
| <b>Personificatie</b> | <p>Een vorm van beeldspraak waarbij levenloze dingen, voorwerpen of abstracties als levende wezens worden voorgesteld of eigenschappen daarvan toebedeeld krijgen.</p> <p>Het licht begint te wandelen door het huis en raakt de dingen aan.<br/><i>Ida Gerhardt, Zondagmorgen</i></p> <p>μηλα, τὰ δὴ κατέκειτ' ἐσφαγμένα <b>νηλεΐ</b> χαλκῶ</p> <p>kleinvee, dat neerlag afgeslacht door het <b>meedogenloze</b> brons<br/><i>Homerus, Odyssee 11.45</i></p>  |
| <b>Pleonasme</b>      | <p>Het aan een begrip toekennen van een kwalificatie die reeds in het begrip zelf besloten ligt.</p> <p>een <b>potentiële</b> kans</p> <p>καὶ μὲν που κείνον <b>περιναίεται ἀμφὶς ἑόντες</b> τείρουσι.</p> <p>en hem kwellen, denk ik, <b>zijn burenen die om hem heen wonen.</b><br/><i>Homerus, Ilias 24.488-489</i></p>   |
| <b>Polysyndeton</b>   | <p>De opeenvolging van twee of meer tekstelementen binnen een zin die telkens door een nevenschikkend voegwoord met elkaar verbonden zijn.</p> <p>Die zorgt <b>en</b> waakt <b>en</b> slaaft <b>en</b> ploegt <b>en</b> zwoegt <b>en</b> zweet<br/><i>Joost van den Vondel, Palamedes</i></p> <p>θεάσομαι δὲ σὺν πατρὸς μολῶν ποδὶ πῶς νιν προσόψῃ, <b>καὶ</b> σὺ <b>καὶ</b> δέσποινα σή.</p> <p>Ik kom met mijn vader naar je toe, en dan zal ik eens zien hoe je naar hem kijkt, jij en je meesteres.<br/><i>Euripides, Hippolytus 661-662</i></p> |

δώσει δέ τι ἔν γε φέρεσθαι,  
ἢέ τινα τριπόδων εὐχάλακων ἢέ λεβήτων,  
ἢέ δὴ ἡμιόνους ἢέ χρύσειον ἄλυσσον.

Hij zal je iets geven om mee te nemen, een van de mooie bronzen drievoeten  
**of** kommen, **of** twee muilezels **of** een gouden drinkbeker.

Homerus, *Odysee* 15.83-85

### Retorische vraag

Een vraag waarbij het niet de bedoeling van de vragsteller is dat er een antwoord gegeven wordt.

Waarom snapt niemand dat ik soms retorische vragen stel?

Bill Gates

Κακῶς πέπρακται πανναχῆ· τίς ἀντερεῖ;

Het staat er in alle opzichten slecht voor; **wie zal dit tegenspreken?**

Euripides, *Medea* 364

### Sententia/γνώμη

Een algemeen geldende uitspraak.

Van het concert des levens heeft niemand een program.

Κάν βροτοῖς  
αἱ δεύτεραι πῶς φροντίδες σοφώτεραι.

Ook bij mensen is de tweede gedachte vaak de verstandigste.

Euripides, *Hippolytus* 435-436

### Tautologie

Het nevenschikkend herhalen van een begrip in andere woorden.

**gratis en voor niks**

τὰς γὰρ ἐνθάδε  
θυσίας ἐπιστάμεσθα καὶ γινώσκομεν.

want wij kennen de offers hier en zijn ervan op de hoogte.

Euripides, *Iphigenia bij de Tauriërs* 490-491

### Tertium comparationis/punt van overeenkomst

Zie vergelijking.

### Vergelijking

Vorm van beeldspraak waarbij afgebeelde en beeld beide worden genoemd (dus *met* "als", "zoals", "gelijk aan" etc.).

De vergelijking bestaat uit drie elementen:

1. afgebeelde (= persoon/zaak die vergeleken wordt)
2. beeld (= persoon/zaak waarmee vergeleken wordt)
3. punt van overeenkomst/tertium comparationis (= het aspect waarin afgebeelde en beeld overeenkomen)

De blozende jongen was zo rood **als een kreeft**.

|                        |                    |
|------------------------|--------------------|
| Afgebeelde:            | de blozende jongen |
| Beeld:                 | de kreeft          |
| Punt van overeenkomst: | het rood zijn      |



Ὡς τὸν μὲν λίπε θυμός, ἐπ' αὐτῷ δ' ἔργον ἐτύχθη  
ἀργαλέον Τρώων καὶ Ἀχαιῶν· οἱ δὲ **λύκοι ὡς**  
ἀλλήλοισι ἐπόρουσαν.

De levensgeesten verlieten hem, en bij zijn lijk ontstond een gruwelijke strijd van Trojanen en Grieken; zij stormden **als wolven** op elkaar af.

Homerus, *Ilias* 4.470-472

|                        |                                       |
|------------------------|---------------------------------------|
| Afgebeelde:            | Grieken en Trojanen                   |
| Beeld:                 | wolven                                |
| Punt van overeenkomst: | het vol agressie op elkaar af stormen |

## II. Narratologische begrippen

**Alwetende verteller** De vertellende instantie die complete kennis van alle gebeurtenissen, achtergronden en het verloop van het verhaal heeft.

**Dramatische ironie** Het verschijnsel dat een of meer personages minder kennis van de situatie hebben dan de lezer / het publiek.

Ἄνθ' ὧν ἐγὼ τὰδ', ὥσπερ εἰ τοῦμοῦ πατρός,  
ὑπερμαχοῦμαι, κἀπὶ πάντ' ἀφίξομαι  
ζητῶν τὸν αὐτόχειρα τοῦ φόνου λαβεῖν.

Daarom zal ik deze strijd aangaan, alsof het om mijn eigen vader ging, en zal ik niets ongedaan laten bij het zoeken naar de moordenaar.

Sophocles, *Oedipus Tyrannus* 264-266

*Oedipus spreekt allerlei bedreigingen uit tegen de moordenaar van koning Laius, niet wetend dat hij Laius, zijn eigen vader, zelf gedood heeft.*

### Prospectie (flashforward)

Het vooruitkijken door een personage of de verteller naar latere gebeurtenissen.

χρῆν γὰρ Κανδαύλη γενέσθαι κακῶς.

want het was voorbeschikt dat het slecht zou aflopen met Candaules.

Herodotus, *Historiae* 1.8

### Raamvertelling

Een verhaal dat als kader één of meer andere verhalen omsluit.

*Het verhaal over het diner bij de Phaeaken als kader waarbinnen Odysseus zijn verhalen vertelt.*

### Retrospectie (flashback)

Het terugkijken door een personage of de verteller op gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden.

Οὐ μὲν δὴ τόδε μείζον ἔπι κακὸν ἢ ὄτε Κύκλωψ  
εἶλει ἐνὶ σπηϊ γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν.

Dit is geen erger ramp dan **toen de Cycloop ons met bruto geweld opsloot in zijn gewelfde grot.**

Homerus, *Odyssee* 12.209-210

**Ringcompositie** Afbakening van een tekstsegment door aan het einde een tekstelement uit het begin (al dan niet letterlijk) te herhalen.

Ἄνδρα μοι ἔγνωπε, Μοῦσα,  
 (...) θεά, θύγατερ Διός, εἶπε καὶ ἡμῖν.

Muze, bezing me de man,  
 (...) godin, dochter van Zeus, vertel het ook aan ons.

Homerus, *Odyssee* 1.1 en 1.10

**Vertellerscommentaar** Het door de alwetende verteller (terloops) geleverde commentaar op gebeurtenissen of personages.

Αὐτῶν γὰρ σφετέρησιν **ἀτασθαλίησιν** ὄλοντο,  
**νήπιοι.**

Want door hun eigen **roekeloze daden** stierven ze, **de dwazen.**  
 Homerus, *Odyssee* 1.7-8

**Vertelperspectief** De positie van waaruit de verteller het verhaal vertelt.

**Verteltempo** De verhouding tussen verteltijd en vertelde tijd.

Wanneer de woorden van een personage in de directe rede worden weergegeven, is de verteltijd **even lang** als de vertelde tijd.  
 Wanneer in een vertelling een samenvatting van gebeurtenissen wordt gegeven of wanneer er een sprong in de tijd wordt gemaakt, is de verteltijd **korter** dan de vertelde tijd.  
 Wanneer in een vertelling een beschrijving wordt gegeven van een persoon of voorwerp, is de verteltijd **langer** dan de vertelde tijd.

Versnelling: het verteltempo wordt hoger dan in het voorafgaande.  
 Vertraging: het verteltempo wordt lager dan in het voorafgaande.

**Verteltijd** De tijd die gebruikt wordt om het verhaal te vertellen.

**Vertelde tijd** De tijdsduur van de vertelde gebeurtenissen.

### III. Argumentatieve begrippen

#### A-fortiori-redenering

Een redenering die stelt dat, wanneer in een bepaalde situatie iets geldt, het vanzelfsprekend is dat dit in een andere situatie met des te meer reden geldt.

Als een volwassene deze steen niet kan optillen, kan een kind dat al helemaal niet.

*Herodotus vertelt dat de vrouw van Candaules het heel erg vond dat haar man haar naakt aan zijn dienaar had laten zien. Hij voegt daaraan toe:*

παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροισι, **καὶ ἄνδρα** ὀφθῆναι γυμνὸν ἐς αἰσχύνην μεγάλην φέρει.

Want bij de Lydiërs, zoals bij vrijwel alle niet-Grieken, wordt het **zelfs** als schandelijk beschouwd wanneer **een man** naakt gezien wordt.

Herodotus, *Historiae* 1.10

## Analogie

Een argumentatie die gebruik maakt van een vergelijkbare situatie.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Ἡ δὲ τίσιν τί ἀποδιδούσα ὀφειλόμενον καὶ προσῆκον τέχνη μαγειρικὴ καλεῖται;

ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΣ. Ἡ τοῖς ὄψοις τὰ ἡδύσματα.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Εἶεν· ἢ οὖν δὴ τίσιν τί ἀποδιδούσα τέχνη δικαιοσύνη ἂν καλοῖτο;

Socrates: Wat moet een vak waaraan geven om bakkerskunst genoemd te worden?

Polemarchus: Een lekkere smaak aan gebak.

Socrates: Akkoord. En wat moet rechtvaardigheid aan wie geven om rechtvaardigheid genoemd te worden?

Plato, *Staat* 332c-d

*Socrates trekt een analogie tussen het vak van banketbakker en de deugd rechtvaardigheid.*

## Autoriteitsargument

De verwijzing naar een uitspraak van een belangrijk persoon om een eigen bewering kracht bij te zetten.

καὶ <χρὴ ὑμᾶς> ἐνθυμηθῆναι ὅτι Ἀλκιβιάδην μὲν τὸν πρόπαππον αὐτοῦ καὶ τὸν πρὸς μητρὸς πάππον Μεγακλέα οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι δις ἀμφοτέρους ἐξωστράκισαν, τοῦ δὲ πατρὸς αὐτοῦ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν θάνατον κατέγνωσαν ὥστε ὡν χρὴ ἡγησαμένους πατρικὸν ἐχθρὸν τοῦτον εἶναι τῇ πόλει καταψηφίσασθαι.

En jullie moeten bedenken dat jullie voorouders zijn overgrootvader Alcibiades en zijn grootvader van moederskant Megacles beide tweemaal met het schervengericht hebben verbannen, en dat jullie ouders zijn vader ter dood hebben veroordeeld; daarom moeten jullie hem nu beschouwen als een erfmijsand van de stad en hem veroordelen.

Lysias 14.39

## Invoeren fictieve spreker

Een opmerking van een denkbeeldige spreker.

ἴσως γὰρ ἂν λεγόντων ἡμῶν ὅτι “Οὐκ ὀρθῶς λέγετε, ὦ ἄνθρωποι, ἀλλὰ ψεύδεσθε”, ἔροιντ’ ἂν ἡμᾶς· “Ὁ Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες, (...) εἶπατον ἡμῖν.”

Want als wij zouden zeggen: “Jullie hebben geen gelijk, mensen, maar jullie vergissen je”, dan zouden zij misschien zeggen: “Protagoras en Socrates, (...) zeg ons dat eens.”

Plato, *Protagoras* 353a

## Syllogisme

Een redenering waarbij een conclusie getrokken wordt uit twee premissen (stellingen), een algemene (premissa maior) en een specifieke (premissa minor).

premissa maior  
premissa minor  
conclusie

Alle mensen zijn sterfelijk  
Socrates is een mens  
Socrates is sterfelijk

#### IV. Aanvullingen per auteur

##### Aanvullend voor Herodotus:

###### Epanalepsis

Het oppakken van het hoofdverhaal na een digressie door (al dan niet woordelijke) herhaling van (een deel van) het voorafgaande.

(...) ἐς ὃ διεξελθόντες ταύτην ἐς τὴν ἔρημον ἀπίκοντο. Ἡ δ' ἔρημος αὕτη...  
(...)  
Ἐπεὶ ὦν ὁ Δαρεῖος ἦλθε ἐς τὴν ἔρημον (...)

(...) totdat ze, na hier doorheen getrokken te zijn, **in de woestijn aankwamen**.  
Die woestijn nu...

(...)

Toen Darius dus **in de woestijn gekomen was** (...)

Herodotus, *Historiae* 4.123-124

###### Kop-staartconstructie

Constructie waarbij een vervoegde vorm van het werkwoord aan het einde van een zin (de "staart") aan het begin van de volgende zin (de "kop") weer wordt opgenomen door een participiumvorm van hetzelfde werkwoord.

Οὗτος δὴ ὦν ὁ Κανδαύλης ἠράσθη τῆς ἑωυτοῦ γυναικός, ἐρασθεὶς δέ (...)

Die Candaules nu **werd verliefd** op zijn eigen vrouw, en **eenmaal verliefd** (...)

Herodotus, *Historiae* 1.8

##### Aanvullend voor Homerus:

N.B. De volgende begrippen worden bekend verondersteld: dactylus, spondee, hexameter. De kandidaat wordt geacht in staat te zijn een dactylische hexameter te scanderen. De begrippen cesuur en synizese worden niet bekend verondersteld.

###### Dactylische hexameter: effecten van de afwisseling dactylus-spondee op de inhoud

De aanwezigheid van veel spondeeën in een versregel kan plechtstatigheid, somberheid of traagheid suggereren, terwijl het veelvuldig voorkomen van dactyli opwinding, luchtigheid of snelheid kan uitdrukken.

ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο. (6 spondeeën)

terwijl hij (Achilles) de schim van de ongelukkige Patroclus aanriep.

Homerus, *Ilias* 23.221

Αὔτις ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λάας ἀναιδῆς. (5 dactyli)

Daarna rolde de onbeschaamde steen weer naar de vlakte.

Homerus, *Odyssee* 11.598

###### Apostrofe

De verteller richt zich rechtstreeks tot een personage of gepersonifieerde zaak in het verhaal.

Ἔνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βίοτιο τελευτή.

Toen verscheen voor jou, Patroclus, het einde van je leven.

Homerus, *Ilias* 16.787

|                                |   |
|--------------------------------|---|
| <b>Enjambement</b>             | <p>Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel.</p> <p>Ἄνδρα μοι ἔνεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ πλάγχθη.</p> <p>Bezing me, Muze, de listige man, <b>die zeer veel zwierf</b>.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Odyssee</i> 1.1-2</p>   |
| <b>Epitheton ornans</b>        | <p>Een bijvoeglijk naamwoord dat een vaste eigenschap weergeeft van persoon of zaak (bijv. stad of land), ongeacht de relevantie in de tekst. Zie ook hieronder bij formule.</p> <p>Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.</p> <p>Hem ten antwoord sprak de <b>snelvoetige edele</b> Achilles.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 1.121</p>  |
| <b>Formule</b>                 | <p>Het regelmatig terugkeren van een vaste formulering in eenzelfde situatie.</p> <p>1. Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.</p> <p>Hem ten antwoord sprak vervolgens de snelvoetige edele Achilles.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 1.121</p> <p>2. Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.</p> <p>Hem ten antwoord sprak vervolgens de heerser der mannen Agamemnon.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 1.172</p> <p>3. Τὸν δὲ ἰδὼν ἐνόησε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.</p> <p>De snelvoetige edele Achilles kreeg hem in het oog en merkte hem op.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 11.599</p> <p>4. Ὡς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθησεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.</p> <p>Zo sprak hij, en de heerser der mannen Agamemnon gehoorzaamde.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 2.441</p> <p>De formule Τὸν/τήν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα, "hem/haar ten antwoord sprak vervolgens" (zie voorbeelden 1 en 2), komt ruim zeventig keer voor bij Homerus. Het onderwerp van ἡμείβετ' bestaat meestal uit een eigennaam met een of twee epitheta ornans (zie bij epitheton ornans). De combinatie eigennaam + epitheton ornans is ook een formule, die op zijn beurt weer met andere formules verbonden kan worden: zie voorbeelden 3 en 4.</p> |
| <b>Homerische vergelijking</b> | <p>Een vergelijking waarbij het "beeld" uitvoerig wordt uitgewerkt.</p> <p>Ὡς δ' ὅτ' ἐπὶ προβόλῳ ἀλιεύς περιμήκει ῥάβδῳ<br/> ἰχθύσι τοῖς ὀλίγοισι δόλον κατὰ εἶδατα βάλλων<br/> ἐς πόντον προΐησι βοῶς κέρας ἀγραύλοιο<br/> ἀσπαίροντα δ' ἔπειτα λαβῶν ἔρριψε θύραζε,<br/> ὥς οἳ γ' ἀσπαίροντες ἀείροντο προτὶ πέτρας.</p> <p>Zoals wanneer een visser op een uitstekende rots met zijn lange hengel voor de kleine vissen voedsel als lokaas uitgooit en zijn hoornen dobber in zee gooit en vervolgens, wanneer hij beet heeft, deze spartelend uit het water ophaalt, zó werden zij spartelend opgehaald naar de rotsen.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Odyssee</i> 12.251-255</p>  |

### Typische scène

Een groep (bijna) woordelijk herhaalde verzen waarmee een telkens terugkerende activiteit wordt beschreven (bijv. aankomst, badscène, offer).

Αὐτὰρ ἔπει λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ  
ἀμφὶ δέ με χλαῖναν καλὴν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα,  
εἶσε δέ μ' εἰσαγαγοῦσα ἐπὶ θρόνου ἀργυροῦλου,  
καλοῦ δαιδαλέου - ὑπὸ δὲ θρήνῳ ποσὶν ἦεν.

Maar nadat zij (*Kirke*) me (*Odysseus*) gewassen had en ingesmeerd met olijfolie, legde ze een mooie mantel en kleed om mij heen, en liet ze me, na me binnengeleid te hebben, plaats nemen op een zetel met zilverbeslag, een mooie, kunstig bewerkte - en eronder was een bankje voor de voeten.

Homerus, *Odyssee* 10.364-367

*Een held bewapent zich: Homerus, Ilias 3.328 vv. / 16.130 vv. / 19.367 vv.*

*Een maaltijdscène: Homerus, Ilias 1.458 vv. / 2.421 vv. / Odyssee 12.359 vv.*

### Aanvullend voor tragedie:

#### Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel.

Ὡς δὲ πέτρος ἢ θαλάσσιος  
κλύδων ἀκούει βουθετουμένη φίλων.

Als een rots of een golf van de zee luistert ze naar haar vrienden, terwijl ze wordt terechtgewezen.

Euripides, *Medea* 28-29

#### Stichomythie

Een dialoog waarin men om de beurt één regel spreekt.

Pentheus en Dionysus:

ΠΕ. Οἶδ', ὅς τὸ Σάρδεων ἄστῳ περιβάλλει κύκλῳ.

ΔΙ. Ἐννεῦθέν εἰμι, Λυδία δέ μοι πατρίς.

ΠΕ. Πόθεν δὲ τελετὰς τάσδ' ἄγεις ἐς Ἑλλάδα;

ΔΙ. Διόνυσος ἡμᾶς εἰσέβησ', ὁ τοῦ Διός.

ΠΕ. Ζεὺς δ' ἔστ' ἐκεῖ τις, ὃς νέους τίκτει θεούς;

Pe. Ja, ik ken <de Tmolus>, die de stad Sardes rondom omringt.

Di. Daar kom ik vandaan, Lydië is mijn vaderland.

Pe. Waarom breng je deze ceremoniën naar Griekenland?

Di. Dionysus bracht mij hier binnen, de zoon van Zeus.

Pe. Is daar een Zeus, die nieuwe goden verwekt?

Euripides, *Bacchae* 463-467

### Spellingsregels ten aanzien van Griekse eigennamen

Ten aanzien van de spelling van de Griekse eigennamen hanteert het CvTE de volgende regels:

1. Uitgangspunt vormt de lijst van namen uit de Griekse en Romeinse oudheid, in Van Dale, Groot woordenboek der Nederlandse taal, 13<sup>e</sup> herziene uitgave, 1999.

2. Bij eigennamen die niet in deze lijst voorkomen, hanteert het CvTE de spelling die aansluit bij die van de bovengenoemde lijst.

